

**Święta Lipka. Perła na pograniczu ziem, kultur i wyznań, cz. 2,
pod red. Aleksandra Jacyniaka SJ i Edgara Sukiennika, Święta
Lipka 2020, ss. 470.**

Święta Lipka – miejscowość usytuowana na pograniczu Warmii i Mazur – to jedno z najważniejszych sanktuariów Maryjnych w Polsce. Zwana jest popularnie „Częstochową Północy”, co w pełni odzwierciedla jej znaczenie w życiu religijnym mieszkańców świętej Warmii oraz przybyszów z innych części kraju, którzy od wczesnych miesięcy wiosennych do późnej jesieni nawiedzają to miejsce w poszukiwaniu umocnienia wiary przed łaskami słynącym wizerunkiem Matki Jedności Chrześcijan. Od wieków jest to miejsce, w którym modlą się chrześcijanie różnych wyznań. Przybywali tu ewangelicy, co było swoistym ewenementem tego sanktuarium, wzniesionego jako bastion katolicyzmu na terytorium protestanckich Prus Książęcych, ale w bliskiej odległości (zaledwie 300 m) od granicy katolickiego dominium warmińskiego. Należy podkreślić, że Święta Lipka to nie tylko wielkie centrum pielgrzymkowe. Przybywają tutaj bowiem liczni polscy i zagraniczni turyści, by zachwycić się pięknem barokowej bazyliki wraz z otaczającymi ją krużgankami oraz doświadczyć przeżyć kulturowych dzięki koncertom organowym, wykonywanym na wspaniałym instrumencie z ruchomymi figurkami. Świętą Lipkę odwiedza rocznie około 4000 tys. pątników, co sytuuje ją w czołówce najchętniej odwiedzanych miejsc świętych w Polsce.

W 2018 r. księża jezuici, mając świadomość historycznej rangi sanktuarium Maryjnego, postanowili uczcić kilka okrągłych rocznic, które zbiegły się w tym okresie: 400. rocznicę oddania Świętej Lipki pod opiekę króla polskiego Zygmunta III Wazy i jego następców; 125. rocznicę ukończenia miejscowej szkoły muzycznej przez Feliksa Nowowiejskiego, późniejszego wybitnego kompozytora; 50-lecie koronacji łaskami słynącego obrazu Matki Bożej Świętolipskiej przez prymasa Stefana Wyszyńskiego i kardynała Karola Wojtyłę oraz 35-lecie nadania kościołowi tytułu bazyliki mniejszej. Jedną z wielu form upamiętnienia ważnych rocznic było sympozjum popularnonaukowe, zorganizowane 17 marca 2018 r. przez kustosa sanktuarium, ks. dr. Aleksandra Jacyniaka. Wśród prelegentów wystąpili na-

ukowcy reprezentujący różne ośrodki akademickie, archiwalne, muzealne i kulturalne. Nie zabrakło również miłośników historii regionalnej i rodzimych historyków. Pokłosem symposium jest obszerna publikacja, przygotowana pod redakcją ks. dr. Aleksandra Jacyniaka i dr. Edgara Sukiennika, w której znalazły się uzupełnione wersje wystąpień zaproszonych prelegentów oraz artykuły tych autorów, którzy nie uczestniczyli w symposium, ale podzielili się wynikami swoich badań i udostępnił je szerszemu gronu czytelników.

Zakres chronologiczny umieszczonych materiałów jest szeroki, obejmuje zagadnienia od początku chrześcijaństwa w Prusach, aż do czasów współczesnych, gdy 11 sierpnia 2018 r. odbyły się centralne uroczystości odpustowe z racji trzech przywołanych rocznic, z udziałem przedstawicieli Episkopatu Polski, władz państwowych i samorządowych oraz wielu wiernych.

Przybliżmy pokrótce poszczególne opracowania umieszczone w omawianej publikacji. Otwiera ją tekst dr. Seweryna Szczepańskiego z Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie (obecnie Instytut Północny im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie), który omawia starodawne wierzenia pogańskich Prusów, związane z kultem drzew, z których miała emanować nadprzyrodzona siła. Jedno z takich miejsc miało znajdować się w pobliżu dzisiejszej Świętej Lipki. Jej powstanie mogło być efektem zaadaptowania dawnych miejsc kultu na potrzeby nowej rzeczywistości religijnej, która w przypadku sanktuarium świętolipskiego związana była z cudami za sprawą drewnianej figurki Matki Bożej umieszczonej na drzewie lipowym. Kolejny artykuł, autorstwa dr. Arkadiusza Koperkiewicza z Instytutu Archeologii i Etnologii Uniwersytetu Gdańskiego ukazuje problematykę pierwszych chrześcijan w okolicach Świętej Lipki. Autor omawia zachowane stanowiska archeologiczne ze szczególnym uwzględnieniem cmentarzyska w Bezlawkach w pobliżu Świętej Lipki, które uchodzi za najstarsze zachowane cmentarzysko chrześcijańskie Prusów. Tekst kolejnego artykułu dotyczy obecności zakonu krzyżackiego w okolicach Świętej Lipki do 1525 r. Autor dr hab. Jan Gancewski z Instytutu Historii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie przybliżył kilka krzyżackich warowni (Ryn, Kętrzyn, Bezlawki, Sątoczno, Szestno), z których Krzyżacy kierowali akcją osadniczą na omawianym terenie. Następny artykuł, pióra dr. Roberta Klimka, przybliża problematykę nazw jezior Dejnowa i Wirbel, próbując ustalić ich źródła pochodzenia jeszcze z czasów staropruskich. Losy Warmii w czasach staropolskich, aż do wcielenia tej ziemi do państwa pruskiego po pierwszym rozbiore Rzeczypospolitej Dwojga Narodów, z podaniem uwag prawno-ustrojowych, nakreślił dr hab. Dariusz Makiła z Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie. Natomiast prof. dr hab. Stanisław

Achremczyk z Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie (obecnie Instytut Północny im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie) ukazał pieczę królów polskich nad Świętą Lipką od czasów króla Zygmunta III Wazy. Autor nie pominął również ważnego aspektu, jakim była walka o prawa diaspory katolickiej w Prusach Książęcych.

Dalsze artykuły dotyczą dziejów samego sanktuarium świętolipskiego. Do Pani Świętolipskiej docierali pielgrzymi z różnych zakątków Rzeczypospolitej w czasach staropolskich. Niemalą odsetek wśród nich stanowili pątnicy z Mazowsza, co podkreślił dr Edgar Sukiennik z Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego w Warszawie. Współredaktor tomu dotarł do XVII i XVIII-wiecznych źródeł archiwalnych, na podstawie których poświadczył udział Mazowszan w pielgrzymkach, odpustach i przyjmowaniu świętych sakramentów w sanktuarium. Tradycje ekumeniczne Świętej Lipki omówił były dyrektor Muzeum Zamkowego w Malborku, dr hab. Janusz Hochleitner. W swoim opracowaniu ukazał, że ludność ewangelicka zamieszkująca pogranicze Warmii i Prus Książęcych zachowała wiele tradycji katolickiej. Dla społeczności, zwłaszcza w okresie zaborów, bardzo interesującym doświadczeniem było odkrywanie wspólnoty językowej. Sanktuarium było również świadkiem licznych konwersji z luteranizmu na katolicyzm.

W recenzowanej publikacji nie zabrakło zagadnień związanych z problematyką konserwatorską. Wszak sama bazylika, jak i towarzyszące budowle zabytkowe wymagają stałej opieki zarówno ze strony kościelnej, jak i państwowej. W ten nurt wpisał się artykuł dr Elizy Buszko, która omówiła specyfikę konserwacji zabytkowych malowideł w krużgankach odpustowych, wzniesionych w latach 1694–1708 wokół zbudowanego kościoła w stylu barokowym.

Publikację zamyka bibliografia sanktuarium Matki Jedności Chrześcijan w Świętej Lipce za lata 1618–2020, opracowana z ogromną akrybią przez dr. Edgara Sukiennika. Autor zestawil wykaz źródeł rękopiśmiennych, drukowanych i opracowań, które dotychczas ukazały się na temat sanktuarium świętolipskiego. Do rejestru włączył artykuły i notatki prasowe oraz dane internetowe, pokazujące społeczny zasięg kultu Matki Bożej Świętolipskiej.

Nie ulega wątpliwości, że omówiona publikacja stanowi w dużej mierze uzupełnienie dziejów tego pięknego miejsca pątniczego. Wzbogaca ona również historiografię powiatu kętrzyńskiego. Ponadto wskazuje nowe obszary badawcze dla przyszłych miłośników historii lokalnej.

Józef Mandziuk
Warszawa